

ՊԱՏՄԱԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԳԷՈՐԳ ՄԱԴՈՅԵԱՆ

քանասիրական գիրք. թեկնածու

ԿԱՊԱՍՍ, ՅԱՐՄՈՆԻԱ ԵՒ ՅԱՅԱՍՏԱՆ

Յունական դիցարանում առանձնակի տեղ են գրառում Կադմոսն ու Հարմոնիան: Ի տարբերություն շատ այլ հերոսների, որ հելլենների յիշողության մէջ դրոշմուեղ են իրենց անհաւանական սխրանքների, սիրային արկածների, այլազան խարդաւանքների ու դաժանութեան հանգամանքով, Կադմոսն ու Հարմոնիան աչքի են ընկնում համամարդկային գործերով: Օրինակ՝ Կադմոսին ներկայացնում են իբրեւ բազում քաղաքների հիմնադիր: «Ստեփանոս Բիւզանդացու (Ձ. դար) վկայութեամբ՝ Տիբերիոս Կատրիոս Ասկոնիոս Սիլիոս Իտալիկոսը (Ք. յ. Ա. դար) Կարթագէն քաղաքի բնակիչներին կոչում է կադմեաններ, ելակէտ ունենալով Կարթագէնի հին «Կադմեա[j]» անուանումը: Ըստ այդ պատկերացման՝ քաղաքը հիմնադրած պիտի լինի Կադմոսը, որ Մովսէս Խորենացու տեղեկութեամբ երկար ժամանակ կառավարել է Հայաստանը»¹: Ջէյքոբ Բրեանթը, որ հաղորդում է այս հետաքրքիր տեղեկութիւնները, քաղում է նաեւ Ստեփանոս Բիւզանդացու հետեւեալ բառերը՝ «Καρχηδων πολις Αρμενίας, - ու ասում, - Եւ որպէս Լիբիայի Կարթագէնն է կոչուել Կադմեա[j], այստեղ (Հայաստանում. - Գ. Մ.) էլ եղել է Կարթագէն կոչուող [քաղաք], - Կարթագէնի առընչութեամբ ծանօթագրելով, թէ, - Ոմանք սա գրչական սխալ են համարել Καρχηδων - Քաղկեդոնի համար, սակայն

¹ Տե՛ս «Կարթագէնեան գրոյց», ներած. եւ փոխադր.՝ Ա. Մադոյեանի, Երեւան, 2017, էջ 3: Ներածականի մէջ Ջէյքոբ Բրեանթի մտքերը փոխանցելիս թարգմանիչը հետեւեալ աղբիւրն է տուել՝ Jacob Bryant, A New System; or, an Analysis of Antient Mythology, The Third Edition, vol. II, London, 1807, էջ 147: Բրեանթն իր հերթին օգտուել է Մովսէս Խորենացու Պատմութեան հետեւեալ թարգմանութիւնից՝ «Mosis Chorenensis Historiae Armeniacae», Londini, 1736:

Քաղկեդոնը ո՛չ Հայաստանում էր եւ ո՛չ յարակից տարածքներում»²: Բացի այս, իբրեւ աղբիւր նշելով Նոննուսին (Nonnus. L. 13. p. 372), Բրեանթը նկատում է, որ հիւսիսային Աֆրիկայում Կադմոսը հիմնեց աւելի քան հարիւր քաղաք³: Սակայն նրա մեծագոյն վաստակը յոյներին գիր շնորհելն է, որ, փաստորէն, մի ամբողջ գրաւոր քաղաքակրթութեան սկզբնաւորումն է խորհրդանշում: Միւս կողմից՝ դիտելի է նաեւ, որ, ըստ յունական դիցաբանութեան, իրենց գիր շնորհող Կադմոսը փիլոսոփեան արքայ Ագէնոլլի (կամ, ըստ այլ տարբերակների, Արգիոլլի) եւ նրա կին Թէլէֆասայի որդին էր⁴, հետեւաբար չի կարող նոյնանալ Քերթոդասօր յիշատակած Հայոց Նահապետ Կադմոսի հետ. այսինքն՝ անունների բացարձակ համընկնութիւնը պէտք է վերագրուի պատահականութեանը: Սակայն երբ սկսում ենք ի մօտոյ ծանօթանալ հելլենական դիցաբանութեան Կադմոսին եւ իր շրջապատին, տեսնում ենք՝ «պատահականութիւնները» չափազանց շատ են, այնքան շատ, որ ստիպում են ընդունել Կադմոս Փիլոսիկեցու եւ Հայոց Կադմոսի կերպարների հարազատութիւնը, ինչից, թերեւս, կարելի է եզրակացնել՝ գործ ունենք ոչ թէ երկու, այլ մէկ հերոսի հետ: Այստեղ պէտք է ընդգծել, որ առաջին «պատահականութիւնները» մնացին վերեւում. (ա) երկու հերոսների անունների բացարձակ համընկնութիւն, (բ) Քրիստոսից յետոյ Ա. դարից ծագող եւ Զ. հարիւրամեակի թուագրութեամբ գրչական «սխալ»՝ Հայկական Կադմեայ-Կարթագէնի եւ դրա հիմնադրի մասին, (գ) օտար աղբիւրների կիրառած Կադմեա[j] անունը, աւելի ճիշտ՝ դրա վերջաւորութիւնը: Օտար տեղանուններին (էրիթրեա, Իլլիրիա, Արամէա) յատուկ՝ ԵԱ (կախուած օտար աղբիւրից եւ տառադարձութիւնից՝ ԷԱ, ԻԱ) վերջաւորութիւնը Կադմեայ-ի պարագային լիովին ընդունելի է իբրեւ գրաբարեան սեռական՝ Կադմեայ, եւ որեւէ կասկած չի կարող լինել, որ հին հայերէնով Նահապետի հիմնած բնակավայրը պիտի կոչուէր՝ «քաղաք Կադմեայ» (Կադմ[ոս]ի քաղաք):

Այժմ փորձենք սեղմել ժամանակային շրջանակն ու դէպքերի ծիրը:

Ըստ հայկական աղբիւրների՝ Թորգոմեան Կադմոսը աշտարակաշինութեան շրջանին յաջորդած դէպքերի մասնակից է, Բէլի դէմ մղուած պատերազմի հերոս: Նա Հայկ Նահապետի թոռն է, Նոյեան չառաւիղ:

² Jacob Bryant, նշլ. աշխ., էջ 148:

³ Անդ, էջ 147:

⁴ Տե՛ս օր.՝ Jennifer R. March, Cassell's Dictionary of Classical Mythology, London, 2001, էջ 174. հմմտ. Anthony S. Mercatante & James R. Dow, The Facts On File Encyclopedia of World Mythology and Legend, third ed., printed in the USA, 2009, էջ 34:

Կադմոսի պատմությունն մէջ (նաեւ իր տոհմի) Բէլն առանցքային դիրք է գրաւում, եւ առանց այս անունան, այս կերպարի, անկարելի է ամբողջացնել Հայոց Նահապետի կեանքը: Փիւնիկեան Կադմոսի հայր Ագէնովը «ոմն» Բէլի (երբեմն երկուորեակ⁵) եղբայրն է⁶. յոյժ կարեւոր է եւ այն, որ յունական դիցարանում յայտնուած Բէլը (*Belus*) միջագետքեան Բաաղ-Բէլից է ժառանգել իր անունն⁷ ու բնաւորութեան որոշ գծեր: Այսինքն՝ Հայոց պատմութեան արշալոյսին յիշատակուող Բէլը, առկայ է նաեւ յունական դիցարանի՝ Կադմոս Փիւնիկեցու «կենսագրութեան» մէջ: Այսքանը համարենք չորրորդ (դ) «պատահականութիւն». Փիւնիկեան Կադմոսը եւ Հայկեան Կադմոսը պաշտուել, պատկերացուել կամ եղել են վաղնջական ժամանակներում, եւ երկուսի կապակցութեամբ էլ յիշատակելի է Բէլ կամ Բէլուս անուամբ մէկը, որ միեւնոյն՝ միջագետքեան անձն է, եւ ոչ թէ անունների հնչիւնական զուգադիպութիւն առաջ բերող երկու տարբեր կերպար:

Հայաստանի հետ «ոչ մի կապ չունեցող» Փիւնիկեան Կադմոսը անվիճելի կապ է ձեռք բերում Հայկեանների հետ, երբ ամուսնանում է: Նա կնութեան է առնում Արէսի եւ Ափրոդիտէի⁸ (մէկ այլ վարկածով՝ Զեւսի եւ Էլեկտրայի⁹) դուստր Հարմոնիային, որի մասին համաշխարհային դիցաբանութեան հմուտ հետազոտող Զէյքոբ Բրեանթը (1715-1804 թթ.) վկայում է, թէ Կադմոսի կինը՝ Հարմոնիան, Ամազոնուհի էր՝ ռազմատենչ կանանց մայրը. «*She (Harmonia. - Գ. Մ.) is stiled the mother of the Amazons*»¹⁰: Այլ պատմմաներով՝ «*Cadmus had an Amazonian wife, when he went to Thebes; and that her name was Sphinx*»¹¹ (Թէքէ գնալիս Կադմոսի կինն Ամազոնուհի էր, անունը՝ Սֆինքս): Մարտնչող կանանց այս բազմութիւնը հակասական արձագանքների է արժանացել: Մշուշոտ է նաեւ նրանց մասին պատմութիւնը, եւ անգամ Ստրաբոնը չէր կարողանում գտնել իր համար հաւաստի տեղեկութիւններ հաւաքել, չնայած ծնուել էր Կապադովկիայում, որ շատերի համոզմամբ Ամազոնուհիների հայրենիքն էր: Վերջիններիս մասին խօսելիս նա խոստովանում է, թէ՛ «այլ ժողովուրդների մասին իրենց ունեցած տեղեկութիւններն

⁵ Տե՛ս Anthony S. Mercatante & James R. Dow, նշլ. աշխ., էջ 34:

⁶ Տե՛ս "Harper's Dictionary of Classical Literature and Antiquities", ed. by Harry Thurston Peck, New York, 1898, էջ 42:

⁷ Jennifer R. March, նշլ. աշխ., էջ 167:

⁸ Apollodorus, Library, III, 4.

⁹ Տե՛ս <https://www.britannica.com/topic/Harmonia-Greek-mythology>.

¹⁰ Տե՛ս Jacob Bryant, նշլ. աշխ., հտ. II, էջ 152:

¹¹ Նոյնի՝ vol. V, London, 1807, էջ 117:

առասպելական եւ պատմական տարրերի խառնուրդ են, որովհետեւ վաղնջական, կեղծ եւ հրէշաւոր նկարագրութիւններն առասպել են կոչւում, մինչդեռ պատմութիւնը միտուած պէտք է լինի դէպի ճշմարտութիւն»¹²: Եւ եթէ սահմանափակուած ենք այն կարծիքով, թէ Փիւնիկեան Կադմոսի կին՝ Ամազոնուհի Հարմոնիան Արէսի եւ Ափրոդիտէի (կամ Զեւսի եւ Էլեկտրայի) սերունդն է, ապա դարձեալ ոչ մի կապ չի երեւում Յաբեթեանների, Հայոց հետ: Բայց Ամազոնուհիների մասին կարեւոր տեղեկութիւն է տալիս Վարդան Արեւելցին, որի խօսքերը ցայժմ հարկի ուշադրութեան չեն արժանացել: Նկարագրելով Աբրահամ նահապետի օրերը՝ Վարդան Վարդապետը գրում է. «Յայնմ ժամանակի ասէն լեալ զԱմազոնս, որ է կանանց զինուորութիւն. քանզի զկին ոմն ասէն յագգէն Թորգոմայ ժառանգ մնացեալ թագաւորութեանն ազգին, հատեալ զարու զաւակացն, եւ էր քաջասիրտ եւ արի, եւ աւերէր զազգս քազումս, եւ եղել զժողովիւն ի զօրացն, եւ կոտորեաց զնոսա, եւ ստացաւ զօրս ի կանանց, եւ նոյնպէս առնէր եղեալ զաթոռ թագաւորութեան իւր յԱլիօն քաղաքի»¹³: Պատմիչի այս տողերի համաձայն՝ Ամազոնուհիները Թորգոմի ցեղից էին, սակայն, ինչպէս տեսանք, յունական դիցաբանութեամբ նրանց այլ ծագում էր վերագրուում: Ինչեւէ, սա եւս համարենք «պատահականութիւն» (ե), որ մատենագրօրէն Ամազոնուհիները վկայուած են իբրեւ Թորգոմից սերող՝ հետեւաբար նաեւ Հայոց Կադմոսին ազգակից:

Հետաքրքիր է Ամազոնուհիների հայրենի տարածքի հարցը, որ այլազան տեսակէտների է արժանացել. այն տեղադրուել է Հին աշխարհում յայտնի գրեթէ բոլոր ծագերում: Սակայն մեր պարագային առաւել ուշագրաւ է Հարփէրեան հանրագիտարանի վկայութիւնը, ըստ որի Ամազոնուհիները «*A mythical race of warlike women, who are said to have come from the Caucasus, and to have settled in Asia Minor*»¹⁴: Իսկ Մովսէս Կաղանկատուացու (Դասխուրանցու) շարադրանքում տեսնում ենք, որ «ի խառնակել լեզուացն», Թորգոմի նախնի Յաբեթից սերեցին տասնհինգ ազգեր: «Այս է երկիր նոցա՝ Ատրպատական, Աղուանք, Ամազոնիա, Հայք Մեծ եւ Փոքր...»¹⁵, - ուր տեղանունների հերթականութիւնը թերեւս յուշում է, որ Ամազոն երկիրը յարակից է Մեծ եւ Փոքր Հայքերին,

¹² Strabo, Geography, I, 11.5.

¹³ Տե՛ս «Հաւաքումն պատմութեան Վարդանայ Վարդապետի լուսաբանեալ», Վենետիկ, 1862, էջ 13:

¹⁴ Տե՛ս "Harper's...", էջ 63:

¹⁵ Հմմտ. նաեւ Մովսէս Կաղանկատուացի, Պատմութիւն Հայոց. «Մատենագիրք Հայոց», հտ. ԺԵ., գիրք Բ., Երեւան, 2011, էջ 34:

Ատրպատականին եւ Աղուանքին: Ձենք կարող չլինել Ամազոնուհիներին տրուող *Aorpata* կոչումը, որ Հերոդոտոսը¹⁶, *Oiorpata* դարձնելով, ստուգաբանում է իբրեւ «արուներին կոտորող»¹⁷: Բայց կայ նաեւ այլ ստուգաբանութիւն. «*This term (Aorpata. - Գ. Մ.) is sometimes subjoined, as in Atropatia*», կապուելով ոչ թէ տղամարդկանց ոչնչացնելու հանգամանքի, այլ Ատրպատականի կողմերում բնակուելու հետ¹⁸: Բայց յատկապէս կարեւոր են Ուիլիամ Հոլուելլի այն խօսքերն Ամազոնուհիների մասին, ուր հեղինակը պնդում է, որ նրանք շատ չհեռացան Տապանակիր՝ Արարատ լեռից: Աւելին՝ հեղինակը պնդում է, որ Ամազոնուհիները Տապանից ելածների սերունդներ էին եւ հետեւում էին զբաղւած գործած կանոններին՝ «*The Amazonians of Colchis and Armenia were not far removed from the Minyae near mount Ararat... They were Arkites... and followed the rites of the Ark*»¹⁹: Այսինքն՝ հերթական (գ) «պատահականութեամբ» Ամազոնուհիները հաստատուել էին Արարատ լեռան մերձակայքում (այս հարցին կանդրադառնա՞նք նաեւ յաջորդիւ), եւ այս պնդումների համաձայն՝ կա՛մ Փիւնիկեան Կադմոսը իր Ամազոնուհի կնոջից անջատ էր ապրում, կա՛մ նրանք միասին էին եւ Արարատ լեռան մերձակայքում:

Դիտելի է նաեւ, որ Ամազոնուհիների վերաբերեալ յունական պատմութիւնները միշտ չէ, որ համախօս են: Հանրագիտարանային կարճառօտ ձեւակերպմամբ՝ «*Naturally they reared only the female infants born to them. Their name, supposedly meaning 'breastless' (maza, 'breast'), was said to derive from their custom of amputating the right breast to facilitate their use of weapons during battle (the left breast was needed to suckle their daughters). But there is no trace of this physical singularity in ancient art, where Amazons are an immensely popular subject from the seventh century BC*»²⁰: Սրանք Ամազոնուհիների մասին ամենատարածուած կարծիքներն են, թէ նրանք միայն իգական սեռի զաւակներին էին պահում եւ հատում էին իրենց մի կուրծքը, որ նետ արձակելիս կամ նիզակ շարժելիս այն չխանգարի:

Հայկազեան բառարանում Ամազոնուհիներին բնութագրող «միաստնի» բառը մեկնուած է՝ «Ունող մի եւ եթ ստին. ազգ կանանց սկիւթացի

¹⁶ Herodotus, L. iv. c. 110.

¹⁷ William Holwell, A Mythological, Ethymological, and Historical Dictionary, London, 1793, p. 20.

¹⁸ Անդ, էջ 331:

¹⁹ Անդ, էջ 21:

²⁰ Տես Jennifer R. March, նշլ. աշխ., էջ 81:

պատերազմականաց, որք ի մանկութենէ խարէին զմի ի ստեանց առ աջողակ զինաշարժութիւն»։ Սակայն պէտք է նկատել, որ Ամազոնուհիների միաստնի լինելը չի կարելի ընդունել իբրեւ բացարձակ ճշմարտութիւն։ Ἀμαζών-ն «անկուրծ» ձեւով ստուգաբանելը, ըստ ամենայնի, ուշ ժամանակների գիւտ է, որովհետեւ, ինչպէս նշուած էր վերոբերեալ հատուածում, Քրիստոսից առաջ եօթներորդ դարից սկսեալ բազմիցս հանդիպում են Ամազոնուհիների պատկերներ, եւ դրանցից ոչ մէկում նրանց կրծքերը հաշմուած չեն, կամ ինչպէս նշուած է Դասական հանրագիտարանում՝ «In works of art, the Amazons are always represented with two breasts», եւ «The traditional derivation of the word, from ἀ priv. and μαζός, is doubtless fanciful»²¹։ Եւ «Ամազոնը» յունարէնով մեկնել ցանկացողների համար սա անշրջանցելի հարց է. ինչո՞ւ էին պատկերազործութեան եւ քանդակի ասպարէզում կատարելութեան հասած հելլէնները նրանց բացառապէս երկու ստինքով պատկերում, եթէ նրանց ճանաչում էին որպէս միաստնի։ Այստեղ, թերեւս, պէտք է դարձեալ ընդգծել, որ Ամազոնուհիների վերաբերեալ արեւմտեան պատմութիւնները միշտ չէ, որ համախօս են, ու նոյնիսկ նրանց տրուող անունն է տարբեր կերպ ու տարբեր լեզուներով ստուգաբանում։ Եւ ի հակադրութիւն համընդհանուր տարածում գտած յունական՝ «doubtless fanciful» (անտարակոյս մտացածին) ձեւին, ի թիւս այլ աղբիւրների, Կելտական հանրագիտարանը եւս նշում է, որ բառն ստուգաբանելի է հայերէնով. «Ամազոնը հայերէն բառ է, որ նշանակում է լուսնակին (կանայք)»²²։ Անշուշտ, այսօր դժուար է Ամազոն բառում տեսնել վաղնջական հայերէնի «լուսին» կամ «կին» արմատները, բայց դրանցից գոնէ մէկը լեզուաբանօրէն վերականգնելի է, եթէ հաշուի ենք առնում Հր. Աճառեանի հետեւեալ միտքը. «Նախալեզուի ամիսները լուսնային լինելով՝ «լուսին» եւ «ամիս» բառերը նոյն կամ նոյնարմատ էին սկզբում. յետոյ՝ իրար հետ չչփոթելու նպատակով «լուսինի» համար ջոկ բառ հնարուեց»²³։ Այսինքն՝ «ամիս»-ը վաղնջական անցեալում ունեցել է նաեւ «լուսին»

²¹ Տե՛ս «Harper's Dictionary», էջ 63:

²² Տե՛ս **Harry Mountain**, The Celtic Encyclopaedia, Parkland (Florida), 1998, էջ 40. հմմտ. «Culling from a variety of classical sources, Graves (1992, pp. 355 and 486ff.) suggests that the name 'Amazon' was derived from an Armenian word meaning 'moon-women', rather than from the Greek a-mastos meaning 'breast-less'». տե՛ս **Wim Tigges**, 'Forget Me Not'. The Performance of Memory in Xena: Warrior Princess. «Performing Memory in Art and Popular Culture», ed. by Liedeke Plate and Anneke Smelik, New York, 2013, էջ 176:

²³ Տե՛ս Զր. Աճառեան, Զայերէն արմատական բառարան, հտ. 1, էջ 158:

իմաստը (մեծ լեզուաբանի խօսքում լիովին համոզուելու համար այստեղ թերեւս կարելի է յիշել, որ որոշ լեզուներում այսօր եւս ամիսն ու լուսինը նոյնական են. օրինակ՝ ռուս. «месяц» բառը, որ նախ ներկայանում է իբրեւ «Единица исчисления времени...», իսկ յետոյ՝ հնացեալ ձեւով՝ «Диск луны или его часть», կամ անգլ. moon ձեւը՝ «լուսին» եւ «լուսնային ամիս»։ Հմտ. honeymoon-մեղրամիս)։ Հր. Աճառեանը նշում է նաեւ «լուսին-ամիս» ցոյց տուող՝ *mēns, māś, āśma, āśmi ձեւերը, որ նախալեզուից անցել են տարբեր ժողովուրդները²⁴։ Եւ եթէ ասուածի հետ մէկտեղ հաշուի առնենք նաեւ զ-ս հնչիւնական հանգամանքը, թերեւս կարող ենք համաձայնել Կելտական հանրագիտարանի այն մտքին, որ «Ամազոն» բառում առկայ է հայերէն «ամազ»-«ամիս» արմատը, որ վաղնջական շրջանում «լուսին» է նշանակել։ Ինչեւէ, դիտարկելով հերթական (Ե) «պատահականութիւնը», իսկ իրականում՝ պնդումը, որ մեզ են հասցրել անգլերէն տարբեր աղբիւրներ (տե՛ս ծան. 22), պէտք է արձանագրենք, որ Հին աշխարհում տարածուած Ամազոնուհի բառը յունարէնի փոխարէն հայերէնով ստուգաբանելիս, դրա ծագման հարցը (հետեւաբար նաեւ Ազմազոնուհիների) հիմնովին փոխում է։

Ամազոն բառաձեւը դիտարկելիս չի կարելի չյիշել, որ հնուց ի վեր այն մեզանում կիրառուել է նաեւ «ամոզինք», «համազունք» ձեւերով²⁵։ Հնագոյն կիրառութիւններից է Աստուածաշնչում հանդիպող օրինակը. «...եւ բանակս առին խաշնտեսաց, եւ անդ հարին կոտորեցին զամազոնսն» (Բ. Մնաց. ԺԴ. 15)։ Նոյն գրքի ԻԲ. գլխում (1) արդէն Ամազոնուհիները «Աղիմազովն» անունով են հանդէս գալիս²⁶։ Այստեղ, թերեւս, կարելի է հերթական «պատահականութիւն» համարել «Աղի» արմատը, որ խիստ մերձ է մեր պատմիչի հաղորդած «Ալիօն» (Աղիօն) անուանը, ուր իր գահն էր հաստատել Թորգոմից սերող Ամազոնուհին։ Յիշենք նաեւ Աղուանք եւ Ամազոնիա երկրների «պատահական» հարեւանութիւնը, եւ մի կարեւոր պատահականութիւն եւս, որով ստուգաբանում է Աղուանք տեղանունը՝ «Բայց զայս գիտեա՛, զի զցեղս զայս մեծ եւ անուանի մոռացումն եղեւ մեզ յառաջնումն մատենին յիշատակել, զգունդն որ ի Սիսակայ, որ ժառանգեաց զդաշտն Աղուանից եւ զլեռնակողմն նորին դաշտի, ի գետոյն Երասխայ մինչեւ ցամուրն որ ասի Զնարակերտ. եւ աշխարհն յանուն

²⁴ Անդ, էջ 157:

²⁵ Տէն ԱՅԲ:

²⁶ Ինչպէս տեղեկացանք Յ. Անդրեաս Եգեկեանից, երբայեցերէն տարբերակում սրանք չկան եւ մեզ են հասել Եօթանասնից թարգմանութեան միջոցով, ուր համապատասխանաբար՝ «Αμαζονείς» եւ «Αλιμαζονείς» ձեւերն են:

քաղցրութեան բարուց նորա անուանեցաւ Աղուանք. զի **Աղու** ձայնէին զնա: Եւ ի սորա ծննդոց այս Առան անուանի եւ քաջ կարգեցաւ կողմնակալ բիւրաւոր ի Պարթեւէն Վաղարշակայ: Ի սորա գաւակաց ասեն սերեալ զազգն Ուտեացոց եւ Գարդմանացոց եւ Ծաւղեացոց եւ **Գարգարացոց** իշխանութիւնսն»²⁷: **Այստեղ մեզ ներկայանում է «պատահականութիւնները» (ը) հետեւեալ շարքը լ-դ անցմամբ. Աղիմազովն-Ալիմազունները (Աստուածաշունչ) բնակւում էին Ալիօն-Աղիովնում (Վարդան Վարդապետ), որն իր անունն ստացել էր քաղցր՝ աղու-աղի («աղիւ համեմեալ». ՆՀԲ) բարբի շնորհիւ Առան նահապետի (Մովսէս Խորենացի), որը Սիսակեան էր, ուստի եւ «անյայտ զուգադիպութեամբ» սերում էր «ի Կաղմեայ տանէն», որի անուանը ամբողջովին համընկնող յորջորջմամբ մի հերոս, ըստ յոյների, առաջին Ամազոնուհու ամուսինն էր: Այստեղ մնում է նոյն երեւոյթին՝ «պատահականութեանը» վերագրել եւ այն, որ Մովսէս Խորենացու երկի տողերում մեր ընդգծած Գարգարացիները անտիկ հեղինակների երկերում եւս Ամազոնուհիների մերձաւոր հարեւաններն են»²⁸:**

Միւս (թ) «պատահականութիւնը» դիցաբանական Կաղմոսի հիմնած քաղաքներից մէկի՝ Թէբէի հետ է կապւում: Ինչպէս հին Կարթագէնը, այնպէս եւ այս քաղաքի հնագոյն մասը կոչւում է Կաղմեայ՝ աղբրսուելով յոյներին գիր շնորհողի հետ: Բազմաթիւ հին հեղինակներ են յիշատակել այս քաղաքը, սակայն համացանցում մեր թերթած անտիկ շրջանի երկերում հայկականութեան հանգամանք չի նշւում»²⁹: Եւ այսու առաւել զարմանալի է, որ անգլիական գրականութեան

²⁷ Մովսէս Խորենացի, Հայոց պատմութիւն, գիրք Բ., գլ. Ը.:

²⁸ Այս մասին մանրամասն տես Ա. Յակոբեան, Գարգարացիներն ըստ անտիկ եւ հայկական սկզբնաղբիւրների. ՊԲՀ, 1982, թ. 4, էջ 116-130: Հեղինակը փորձում է ապացուցել, որ Ամազոնուհիներ չեն եղել, իսկ հայկական աղբիւրներում հանդիպող «Գարգարացիները» գրչական սխալի արդիւնքում են ի յայտ եկել՝ անպատասխան թողնելով դրանց առկայութիւնը օտար աղբիւրներում: Հետագօտողի պնդմամբ՝ արդարացուած չէ այն կարծիքը, թէ Ամազոնուհիների բնակութեան վայրի կապակցութեամբ Ստրաբոնի յիշատակած Կերաունիան Աղուանքի եւ Սարմատիայի միջեւ է... եւ այլն: Այստեղ հարկ ենք համարում միայն նկատել, որ Սարմատացիներին եւս շատերը փորձել են հեռու տանել Արարատեան երկրից: Մինչդեռ Սարմատեանները սերում էին մեր Ասքանազ նահապետից, եւ երբ ասւում է՝ «Պատուէր տուք յինէն Արարատեան թագաւորութեանցն եւ Ազքանագեան գնդին» (Երեմ. ԾԱ. 27), արդէն իսկ պարզ է դառնում նրանց մերձ կամ գոնէ ոչ շատ հեռու բնակութիւնը Արարատեան երկրից:

²⁹ Մեր կիրառած որոնողական համակարգը յանձնարարուող բառ(եր)ը փնտրում է յունահռոմեական բոլոր կամ գրեթէ բոլոր գրաւոր հին յուշարձաններում: Դիտելի է նաեւ, որ որոնումը կատարել ենք սկզբնաղբիւրների անգլերէն թարգմանութիւններում, ուր բացառուած չէ անունը բոլորովին ուրիշ բառով փոխարինելու հանգամանքը:

հայր Ջէֆրի Չօսըրի (1343-1400 թթ.)՝ հնամենի Թէբէի մասին պատմող՝ «Anelida and Arcite» 357 տողանոց քերթուածում հայերի հանդէպ «առանձնակի վերաբերմունք» կայ: Պօէմում ուշագրաւ է «Chaucers choice of heroine»՝ հերոսուհուն՝ Հայոց թագուհի Անելիդայի ընտրութիւնը³⁰: Զարմանալի է նաեւ, որ Հայաստանի թագուհին բնակւում է Թէբէում: Երկի այլ հատուածներում Հայաստանի թագաւորի որդին ներկայանում է իբրեւ թէբէացւոց մեծ դաշնակից, կամ օտար թագաւորը հայազգի բնագէտի օգնութեան խիստ կարիքն է զգում իր գործերում... Եւ այլն: Ընդունուած է, որ այս երկը յօրինելիս Ջէֆրի Չօսըրն էապէս օգտուել է լատին բանաստեղծ Ստացիուսի (Ք. յ. 40-ական - 93 թթ.) «Թէբէական»-ի համառօտ տարբերակից, ուր Հայաստանը յիշատակուած չէ: Փոխարէնը մեր երկիրը Կադմեայ Թէբէի հետ սերտ յարաբերութիւններ վարող արեւելեան երկրներից է «Le Roman de Thèbes» (գրուել է 1150-1155 թթ.) 10.000 տողանոց պօէմում, որին, կարծում են, ծանօթ է եղել Չօսըրը: Ոմանց համոզմամբ՝ դրա համար է, որ առանց որեւէ բացատրութեան, թէ ինչու պէտք է հայուհին կենտրոնական դերը զբաղեցնի Թէբէում, Չօսըրը գլխաւոր տեղ է յատկացնում Անելիդա թագուհուն՝ «without any further explanation as to why an Armenian would be in Thebes in the first place»³¹: Ի դէպ. սա միակ դէպքը չէ, որ Չօսըրը Կադմոսի եւ Հարմոնիայի մասին պատմութիւններում յատուկ յիշում է Հայաստանն ու հայերին: Հեղինակի սկզբնական շրջանի պօէմներից մէկի («The Compleynt of Mars») երեք տներում յիշատակուած է Թէբէական ապիդակը՝ Հարմոնիայի կրծքազարդը, որին շատերն էին փափագում տիրանալ դիցուհու հեռանալուց յետոյ: Եւ ահա Չօսըրի մտադրացմամբ (կամ իր կիրառած աղբիւրի շնորհիւ)՝ քերթուածի հերոսուհի Իզաբելային այն պէտք է շնորհուէր յատկապէս Հայոց արքայի ձեռքով³²: Անշուշտ, հեշտ է անգլիական գրականութեան ակունքներում հանդիպող եւ Կադմոսին ու Հարմոնիային աղերսուող հայերի եւ հայկական տարրի առկայութիւնը՝ համեմատաբար քիչ շրջանառուող՝ ֆրանսիական աղբիւրներով բացատրելը: Առաւել դժուար է ֆրանսիականում դրանց գոյութիւնը հիմնաւորելը,

³⁰ Բնագրում՝ «Anelida, queen of Ermony» ձեւն է, որ հետազոտողների մեծագոյն մասը մեկնում է իբրեւ Հայաստան («which most critics interpret as "Armenia"»). տե՛ս Dominique Battles, *The Medieval Tradition of Thebes: History and Narrative in the OF Roman de Thebes*, New York, 2004, էջ 94:

³¹ Dominique Battles, նշլ. աշխ., էջ 95:

³² Alfred W. Pollard, *Chaucer*, London, 1903, էջ 72-73:

եթէ ելակէտ ենք ունենում Կադմոսի եւ Հարմոնիայի հետ Հայոց բացարձակապէս ոչ մի կապ չունենալը: Անհամեմատ աւելի դիւրին է նկատել, որ Կադմոսն ու Հարմոնիան ոչ թէ փիւնիկեան ծագում ունեն, այլ սերում են Թորգոմից եւ Հայոց Կադմոսի հետ տոհմածառի նոյն մասում են: Ահա Զօսրրի հետազօտողներից մէկը բացատրում է, թէ ինչո՞ւ պիտի հայերը կարեւոր դիրք գրաւէին իրենց համար բոլորովին օտար՝ Կոդմոսի եւ Հարմոնիայի փայփայած Թէբէ քաղաքում. «*Harmonia and Armenia would both in Middle English be written "Armonyne"»*³³, այսինքն՝ Զօսրրի «մոլորութեան» պատճառը Արմենիա եւ Հարմոնիա անունների՝ միջին անգլերէնով նոյնական գրութիւնն է եղել: Սակայն այս բացատրութիւնն անհնար է սպառիչ համարել, որովհետեւ նախ անպատասխան է մնում «համառօրէն» Հայաստանն ու հայերին յիշատակող Փրանսիական աղբիւրների (որ Զօսրը հաւանաբար կիրառել է) հարցը, եւ առաւել զարմանալի մի բան, թէ ինչո՞ւ պիտի յունական դիցուհու եւ Հայոց հայրենիքի անունները նոյն ձեւով գրուէին: Արդեօ՞ք կարելի է ենթադրել, որ միայն գրութիւնը չէ, որ նոյնն էր՝ արտայայտուած իմաստը եւս միասնական էր:

Այստեղ անհրաժեշտ ենք նկատում անդրադառնալ՝ յունարէնի միջոցով կատարուող տառադարձումներին, ուր բառասկզբի A կամ E տառերի վրայ դրուող հազագն էական դեր է խաղում: Օրինակ՝ Համազասպ անունն պարագային յունական տառադարձումն ստանում է *Ἀμαζάσπης*³⁴ տեսքը: «Գտնուում է նաեւ վրաց մէջ Ամազասպ ձեւով»³⁵: Մեր կարծիքով՝ անունն երկու տարբերակներն էլ հարազատութիւն են դրսեւորում Ամազուն-Համազուն նաեւ Ամասիայ (ընդհանրապէս արհեստածին համարուող³⁶) ձեւերին: Սակայն այստեղ կարեւորը բառասկզբի Հ-ի հանգամանքն է, տառ, որ կարող է յայտնուել կամ վերանալ փոխառուելիս: Վերցնենք «պատահական» մի անուն՝ Հերմիոն (*Ἑρμιόνη*, *Ἑρμιών*), որ լեզուի զարգացման հետ ընդունել է Հերմիօնի (*Ἑρμιόνη*) ձեւը, ընդգծելով, որ ժամանակի ընթացքին բառի գրութեանը նախորդած տարբերակիչ նշանների առկայութիւնը կարող է մթագնուել: Ինչեւէ. այս քաղաքի անունը, թերեւս, կապւում է կա՛մ Կադմոսի կին Հարմոնիայի անունի հետ, որովհետեւ դիցուհին նաեւ Հերմիոն էր կոչւում (*Harmonia, or*

³³ Տե՛ս անդ, էջ 73:

³⁴ Տե՛ս Զր. Աճառեան, Հայոց անձնանունների բառարան, հտ. Գ., էջ 15:

³⁵ Անդ:

³⁶ Անդ, հտ. Ա., էջ 114:

*Hermione*³⁷), կամ Սպարտայի թագաւոր Մենէլաոսի դստեր՝ Հերմիոնի, որ իր անունն ստացել էր Կադմոսի տիկնոջ՝ Հարմոնիա-Հերմիոնի պատուին: Իսկ ինչ վերաբերում է աշխարհագրական անուանը՝ ըստ Զորջ Սթէնլի Ֆաբերի՝ «*[The city] Hermione seems to have been so called in honour of Armi-Ionah, the dove of Armenia, in which country the Ark landed*»³⁸: Այսինքն՝ Հերմիոն անունը Հայաստանում հանգրուանած տապանի եւ Նոյեան արձակած աղաւնու հանգամանքով կարող է պայմանաւորուած լինել: Միւս դիտարկումը, որ բխում է Անգլիկան Եկեղեցու աստուածաբանի տողերից, այն է, որ դիտարկուող տարբերակում *Armi-Ermi* արմատը հնում Հայաստանն է մատնանշել: Հետեւաբար, ըստ այս տեսակէտի, յունական դիցաբանութեան մէջ հանդէս եկող Կադմոսի կին Հարմոնիա-Հերմիոնի անունը կապւում է, եթէ չասենք մեր հայրենիքի հետ, ապա այն երկրի, ուր հանգրուանել էր Տապանը, եւ որն օտարները Հայաստան էին կոչում. «պատահականութիւն» (Փ): Աւելորդ չենք համարում ընդգծել, որ Հարմոնիա-Հերմիոն գոյգը քննելիս գործ ունենք ոչ թէ երկու՝ արմատապէս տարբեր անունների, այլ հնչիւնական անցումների (ա-ե, ի) հետ, իսկ հիմնական բառաձեւը՝ Յերմ-Հարմ անփոփոխ է մնում, ուր անկարելի է չտեսնել Հայոց Ամասիայ (Ամազիայ) Նահապետի թոռ Հարմայի անունը, ինչը չէինք ցանկանայ զուգադիպութիւն համարել: Իսկ կրկին գալով յունական իրականութեանը՝ յանուն արդարութեան պէտք է նկատել՝ դիցուհու անուան Հերմ-Հարմ արմատը, սերտ հարազատութիւն է հանդէս բերում նաեւ հելլենների դիցաբանական հերոս Հերմէսի անուանը: Եւ այստեղ յատուկ կարեւորութիւն է ձեռք բերում համաշխարհային կրօնների եւ դիցաբանութեան քննական զուգադիպութեան միջոցով հնագոյն պատմութիւնը վեր հանելու փորձը, որ Բրեանթն իրականացնում է տարբեր աղբիւրների կիրառմամբ: Ըստ նրա դիտարկման՝ Հարմոնիան ընկալուել է իբրեւ մարդկանց գիտելիք եւ գիտութիւն (նա է յոյների համար բացել երաժշտական արուեստի գաղտնիքները «*the introducer of music among the Greeks*»³⁹) շնորհող եւ դրա համար է, որ ի յայտ է եկել «*χρῆσθιας Ἀρμονίας*» «Հարմոնիայի գրքեր» կապակցութիւնը⁴⁰: Նոյնն

³⁷ Անուան այս տարբերակի համար տես «A Commentary, Mythological, Historical, and Geographical on Pope's Homer and Dryden's Aeneid of Virgil», London, 1829, էջ 299:

³⁸ George Stanley Faber, A Dissertation on the Mysteries of the Cabiri or the Great Gods of Phenicia, Samothrace, Egypt, Troas, Greece, Italy, and Crete, vol. I., Oxford, 1803, էջ 140՝ ծան. L:

³⁹ Տես «A Commentary, Mythological...», 1829, էջ 299:

⁴⁰ Jacob Bryant, նշւ. աշխ., էջ 152. հեղինակն իբրեւ աղբիւր մատնանշում է Նոննուսին՝ Nonnus, L. 12, էջ 328:

է նաեւ Հերմէսի պարագան՝ իր «Հերմէսեան գրքերով»⁴¹ հանդերձ: Եւ երբ յիշում ենք նաեւ այն հանգամանքը, որ Կադմոսը յայտնագործեց եւ յայտնեցին գիրը, այսինքն՝ դպրութիւն շնորհեց, տեսնում ենք, որ Կադմոսի, Հարմոնիայի եւ Հերմէսի գլխաւոր առաքելութիւնը նոյնը կամ գրեթէ նոյնն է: Բրեանթի համոզմամբ՝ «*Hermon, or Harmonia, was a Deity, to whom the first writing is ascribed... under the characters of Hermon, Hermes, Taut, Thoth, and Cadmus, one person is alluded to*»⁴², ուր մեր դիտարկումները կապակցութեամբ առաւել կարեւոր է այն, որ անուան արմատից բացի Հարմոնիան եւ Հերմէսը նաեւ կերպարով են զուգադրելի:

Ուշագրաւ պէտք է համարել, որ Հերմ-Հարմ արմատներով անունները տարածուած են եղել նաեւ միջնադարեան Եւրոպայում, եւ միշտ չէ, որ դրանք ստուգաբանելիս դիտարկուել են հեթանոսական դիցարանից ծագելու հնարաւորութիւնները: Դրանցից կարելի է համարել *Herminie* անունը, որ այսօր մեզնում առկայ է Հերմինէ տառադարձմամբ: Գրեթէ բոլոր աղբիւրները սրա հնագոյն կիրառութիւնը կապում են Տօրկուատօ Տասսոյի (1544-1595 թթ.) «*Gerusalemme liberata*» ստեղծագործութեան հետ: Համացանցային հանրագիտարանը եւս, յիշելով Տասսոյի քերթուածը, *Herminie* անունը զուգադրելի է համարում գերմանական *Armina* ձեւին, որ գերմանական *Herman*-ի եւ *Armand*-ի (գինուոր, մարտիկ, ռազմիկ) իգականն է⁴³: Աճառեանը Յերմինէն ներկայացնում է այսպէս. «Իգ. <Քրանս. *Herminie* անունից, որ Տասսոյի «Երուսաղէմ ազատեալ» դիւցազններգական բանաստեղծութեան ազնուագոյն տիպերից մէկն է»⁴⁴: Կարծիք կայ նաեւ, որ անունը ծագում է մեզ ոչ այնքան խորթ, իսկ երբեմն հայկական ծագում ունեցող⁴⁵ էտրուսկների լեզուի անյայտ արմատից («possibly of unknown Etruscan origin»), կամ՝ յունական Հերմէս-ից՝ դառնալով իգական⁴⁶: Այստեղ, թերեւս, պէտք է նկատել, որ ընդունուած տեսակէտով տասսոյեան հնագոյն կիրառութեամբ հանդիպող Հերմինէ-*Herminie* հերոսական կերպարին առաւել մօտ պիտի լինէր «մարտիկ» ստուգաբանութիւնը, քան Հերմէս (Ἑρμᾶ-քար, քարակոյտ) բացատրութիւնը: Միւս կողմից ուշագրաւ է, որ Աճառեանը, իտալացի բանաստեղծին յիշատակելով հանդերձ, կանխաւ նշում է՝

⁴¹ Անդ:

⁴² Տէս vol. II, էջ 153:

⁴³ Տէս [https://en.wikipedia.org/wiki/Erminia_\(given_name\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Erminia_(given_name)):

⁴⁴ Զր. Աճառեան, Հայոց անձնանունների բառարան, հտ. Գ.:

⁴⁵ Այս կապակցութեամբ տես **Robert Ellis**, *The Armenian Origin of the Etruscans*, London, 1761:

⁴⁶ Տէս <https://www.behindthename.com/name/herminius>:

«Փրանս. *Herminie* անունից», այդու մերժելով դրա իտալական ծագումը եւ առաւել հին համարելով Փրանսիական ձեւը: Եւ ահա անուան (բառաձեւի) առաւել հին կիրառութիւն իսկապէս գտնում ենք Փրանսիացի բանաստեղծ Ֆիլիպ դէ Ռէմի (1210-1265 թթ.) «*Le Roman de la Manekine*»⁴⁷ պօէմում, ուր բառը, բացի *Herminie* տարբերակից, հանդիպում է նաեւ *Ermenie*, *Erminie*, *Hermenie* -*Arménie* ձեւերով՝ արդէն իբրեւ տեղանուն մատնանշելով Հայաստանը⁴⁸, դրանով իսկ Հերմինէ անունը կապելով Հայաստանի հետ:

Արդեօ՞ք պատահականութեանը պէտք է վերագրուի Հարմոնիա անունի առնչութեամբ՝ «ներդաշնակութիւն» իմաստից բացի նաեւ «Հայաստան» տարբերակի շրջանառումը: Արդեօ՞ք սա զուտ արտաքին նմանութեան խնդիր է, թէ արմատներն աւելի խորին են: Ամազոնուհիների հետ կապուող հոգեւոր պաշտամունքին նուիրուած գրքի հեղինակ Ֆլորէնս Բեննէթթը, խօսելով Ամազոնուհիների ծագման մասին, նշում է՝ «*Furthermore, the mother (of Amazones. - Գ. Մ.) is not consistently called Harmonia. At times she appears as Armenia,- ծանօթագրելով,- The word appears in Pherecydes, but, because the corruption may be a scribe's error, no argument can be based on this*»⁴⁹: Այսինքն՝ Փէրէսիդէսի տողերում Ամազոնուհիների մայրը յիշուած է Հայաստան անունով, բայց ինչպէս գտնում է հետազոտողը, այն «*may be*» «կարող է» գրչի սխալը լինել, հերթական պատահականութիւն (ծա):

Մասոնական, իլլումինատների, ուղենքրեյցների, քաբալեանների ուսմունքների կրօնադիցաբանական հիմքերին նուիրուած գրքում⁵⁰ քիչ այլ տեսակէտ է. «*Now I believe that the daughter of the Thracian god, Ares, whose name was made "Harmonia," was, like Hermes, the root of the Germans i.e. "Germania," and furthermore that both Harmonia and Hermes depict, and stem from, the Armenians*»⁵¹, համաձայն որի՝ ոչ միայն Հարմոնիան, այլ նաեւ Հերմեսը, ծագում են հայերից եւ նրանց են ներկայացնում [յունական դիցաբանութեան մէջ]⁵²: Աւելի ուշ կարդում ենք՝ «*"Harmonia" is essentially "Armenia" and one could equate Hermes with*

⁴⁷ Ամստերդամ, 1999. տէս Անուանացանկը՝ էջ 652:

⁴⁸ Պօւեմում հայերը Ermin, Hermin ձեւերով են յիշուած:

⁴⁹ Florence Mary Bennett, Religious Cults Associated with the Amazons, New York, 1912. տէս http://www.sacred-texts.com/wmn/rca/rca06.htm#fn_336.

⁵⁰ "Tracking Ladon Gog and the Hebrew Rose", Part One, Copyright tribwatch.com, 2006, 697 էջ:

⁵¹ Անդ, էջ 80:

⁵² Այս յաւելման համար տէս էջ 133:

Harmonia on the similarity of terms alone)⁵³: Ըստ էություն՝ «Հարմոնիան» «Հայաստանն» է եւ զուտ արմատների վրայ հիմնուելով կարելի է նրանց նոյնական համարել:

Վերելում դիտարկեցինք այն տեսակետը, թէ Ամազոն-ը հայերէն բառ է, որ նշանակում է «լուսանակին» եւ կապում լուսնի պաշտամունքի հետ: «*The Celtic Druids*» գրքի հեղինակ Գոգֆրի Հիգինսն «Արարատ եւ Արմենիա [անունների] քննութիւն» գլխում գրում է, որ ընթերցողը միշտ ի մտի պէտք է առնի, որ հները բարձրագոյն շղթան անուանելիս են եղել Յար մենի կամ լուսնի լեռ (*The reader must bear in mind, that the ancients always called the highest chain of mountains Har meni or mountain of the moon*): Այստեղ ոչ թէ պարզապէս Արմենիան ներկայանում է նաեւ Հարմենիա ձեւով, այլ իրար են փոխկապակցում Ամազոնուհիներին աղերսուող լուսնի պաշտամունքը, «Տապանակիր լեռից նրանց չհեռանալը», ինչպէս եւ Հարմոնիան, Հարմենիան եւ Արմենիան (հմտ. նաեւ Արարատ-Հարարադ ձեւերը):

Կադմոս-Հարմոնիա-Հայաստան հարցը դիտարկելիս, փաստօրէն, ամեն բան յանգում է նրան, թէ ինչ ելակէտ են ընդունում ուսումնասիրողները. եթէ հիմք է ընդունւում, որ քաղաքակրթութիւնը տարածուել է Աֆրիկայից, հետեւաբար նաեւ Կադմոսն իր ընտանիքով պիտի դուրս գար այնտեղից եւ մուտք գործէր Եւրոպա: Սակայն եթէ իբրեւ սկզբնական գաղափար ընդունւում է այն միտքը, որ յատկապէս Արարատեան երկրում եղաւ մարդկութեան փրկութիւնը, եւ մեծ ջրհեղեղից յետոյ աշխարհը նոր էր բնակեցւում, այս դէպքում Կադմոսը եւ Հարմոնիան (իսկ ըստ ոմանց՝ նաեւ Հերմէսը) պիտի դուրս գային Հայաստանից եւ այստեղից տանէին ու տարածէին մարդկութեան համար պիտանի գիտելիքները: Սա եւս վիճելի եւ երբեւէ չսպառուող հարց է շատերի համար, եւ ամեն մէկն իրեն հոգեհարազատ տեղանք է մատնանշում իբրեւ Արարատեան երկիր՝ յաճախ մեր գիտեցած ու պաշտած Արարատի՝ եւ ընդհանրապէս Հայքի հետ որեւէ կապ չունեցող:

Կադմոսեան դէպքերի պարագային ականատես ենք լինում, որ յունական դիցաբանութիւնը, ստեղծուելով պատմական որոշակի հիմքերի վրայ, յընթացս ժամանակի կարող էր փոփոխութեան ենթարկել գրեթէ բոլոր դրուագները, փոխել հերոսների հայրենիքը, ազգութիւնը, ծննդավայրը..., սակայն բուն իրականութեան արձագանքները դիմացել են ժամանակի փորձութեանը, եւ առաջին հայեացքից մեզ խորթ թուացող

⁵³ Անդ:

անուններով⁵⁴ ծնողներից սերող օտարոտի դիցուհին, որ յոյների պատկերացմամբ Կադմոս Փիւնիկեցու կինը պիտի դառնար, յանկարծ յառնում է «Հարմոնիա» (Հայաստան)⁵⁵, «Հերմիոն» (Հայաստանի աղաւնի) եւ հէնց «Արմէնիա» (Հայաստան) անուններով՝ նոր լոյս սփռելով վաղնջական պատմութիւնների վրայ, կամ նոր ուղղութիւն մատնանշելով դրանց հետազոտման ճանապարհին:

РЕЗЮМЕ

Автор обсуждает некоторые обстоятельства, связанные с греческим мифологическим героем Кадмом (Кадмос) и его женой Гармонией (Гермиона). Упоминается, что греческие источники утверждают, что в незапамятные времена Кадмом были изобретены и привезены в Грецию письма. А Гармония была той героиней, которая научила греков секретам музыкального искусства. В сравнении с другими средневековыми и древними источниками и научными исследованиями показано, что Кадмос, появившийся в греческой мифологии как основатель более ста городов де-факто, был одним из патриархов армянского народа и внуком Айка. Также важно, что жена Кадмуса Гармония упоминается как потомок Торгома (Тогарма) деда Айка. Иногда она появляется как мать амазонской расы, и многие историки утверждают, что эти воинственные женщины жили

⁵⁴ “Tracking Ladon...” գրքում նկատուած է (Էջ 147), թէ Հարմոնիայի հայր Արեւսի անունը կարող է ծագած լինել Արաքսի՝ «Արագ» ձեւափոխութիւնից, հաւանաբար տեղեակ չլինելով, որ Մայր Արաքսի անուններից մէկը հէնց «Արեւս» գրութիւնն ու հնչումն ունի (ժբ). տե՛ս «Հայաստանի եւ յարակից շրջանների տեղանունների բառարան», հտ. 1, Երեւան, 1986, Էջ 400:

⁵⁵ «Նոյեան պտոյտների եւ Եւրոպայի բնակեցման» (“An historical treatise of the travels of Noah into Europe: Containing the first inhabitation and peopling thereof”. Done into English by Richard Lynche, Gent. London, 1601. § 5) գիրքը վկայում է՝ «ապրելով Արմէնիայում, Նոյն իր այս գաւազներին ուսուցանեց... ընկալել մարդկային վարքութարքն ու բնութեան գաղտնիքները, որոնց մասին նա գրել էր բազում գրքեր, որ յետագայում սկիւթացւոց եւ հայոց քրմերն ու հոգեւորականները պահեցին ու պահպանեցին»: Եթէ նաեւ այս գրքի տրամաբանութեամբ շարժուենք եւ ընդունենք, որ Եւրոպան բնակեցնում էին Արմէնիայում հաստատուած Նոյի սերունդները, ապա «Χρυσίας Αρμονίας» (Հարմոնիայի գրքեր. նոյնը նաեւ Հերմեսի) կապակցութիւնը նոր իմաստ կստանայ: Եւրոպացիների համար դրանք կարող էին լինել ոչ թէ պարզապէս գրքեր, որ բերել է Հարմոնիա-Արմէնիան, այլ գրքեր, որ բերուել են Հարմոնիա-Արմէնիայից:

недалеко от Армении или горы Арарат. Тот факт, что некоторые исследователи интерпретируют слово «Амазон» армянскими словами (лунные женщины) и что они также пытаются увидеть армянское происхождение в именах «Гармония» и «Гермиона» («Армония-Армения»). Вариации этого имени широко распространенный также в литературе средневековья, указывающей на Армению и армян. Упомянутые в статье другие свидетельства приводят читателя к заключению, что Кадмос и Гармония были родственниками Торгома и Айка, и они были потомками названных патриархов из той самой ветви, которая сегодня известна миру как армянский народ.

SUMMARY

The author discusses some circumstances connected with the Greek mythological hero Cadmus (Kadmos) and his wife Harmonia (Hermione). According to the references, Greek sources agree that in ancient times the letters were found and brought to Greece by Cadmus. And Harmonia was the person who taught the Greeks the secrets of musical art. In comparison with different medieval and ancient sources and scientific researches it is shown that Cadmus who appears in Greek mythology as the founder of more than one hundred cities, de facto was one of the ancestors of the Armenian nation, the grandson of Hayk. It is also important that Cadmus' wife Harmonia is remembered as offspring of Torgom (Togarmah) the grandfather of Hayk. Sometimes she appears as the mother of the Amazonian race, and many narrators affirm that these warlike women were living not far from Armenia or Mount Ararat. The fact that some researchers are interpreting the word "Amazon" by Armenian words (moon women), and that they also are trying to see Armenian origins in the names Harmonia and Hermione (Armonia-Armenia), or that the variations of this name pointing to Armenia and the Armenians are widely used also in medieval literature, as well as many other testimonies that are collated in this article make the reader conclude and agree with the author that Cadmus and Harmonia were cognates of Torgom and Hayk and they were descendants of the very branch of ancestors of the people, which is today known to the world as the Armenian nation.